
ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ

Валентина Бойченко

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (на прикладі роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини)

У статті розглядаються питання громадянського виховання, проаналізовано шляхи громадянської підготовки студентів у межах педагогічного університету.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянське виховання, громадянська позиція.

The article outlines the questions of civic education; the ways of civic education students training within pedagogical university are analyzed.

Key words: civic education, civic upbringing, civic position.

Однією із умов становлення України як самостійної демократичної держави є формування громадянського суспільства. У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах української державності» сказано, що процес розбудови суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу [4, с. 9].

У контексті інтеграції України в європейський освітній простір одним із завдань вищої школи є підготовка майбутніх фахівців до розбудови громадянського суспільства, а для цього необхідно підготувати особистість високої громадянської свідомості, оскільки саме вона є основним компонентом громадянського суспільства. А це в свою чергу передбачає посилення виховної функції освіти щодо формування громадянської культури особистості. Відповідно виникає проблема підготовки майбутнього педагога як особистості зі стійкою громадянською позицією.

Різні аспекти проблеми формування громадянських якостей особистості представлені в дисертаційних дослідженнях: К. Плівачук, Л. Бойко, Р. Пріми, В. Яніва (соціалізація особистості засобами народної творчості); І. Тисячника, Я. Журицького (психологічні особливості громадянського самовизначення школярів); В. Бочарової, Г. Корди (соціальне середовище як фактор формування особистості); Л. Голика, Г. Левченка, Т. Клиненка, М. Красовицького, В. Бойченко (полікультурна освіта).

Для того, щоб виконати завдання, які покладає наша держава, суспільство на освітян щодо формування всебічної гармонійної особистості як

складової демократичного, громадянського суспільства, розглянемо у чому сутність громадянського суспільства і які основні форми його функціонування?

Громадянське суспільство – одне з ключових понять сучасної політології. Актуальність його теоретичних і практичних аспектів зумовлена зростанням ролі громадян та їх добровільних об'єднань у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Поняття «громадянське суспільство» давнє, як і сама наука про політику. Вчені вивчають його понад два тисячоліття. Феномен громадянського суспільства помітив ще Платон, який вважав, що крім державно організованої форми життєдіяльності суспільства є й інші. Н.Макіавеллі фактично визнав, що поряд з державою (яка, на його думку, є вищим виявом людського духу) існує й громадянське суспільство. Викликають інтерес погляди щодо «громадянського суспільства» Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та ін.

Отже, упродовж своєї історії людство дійшло розуміння того, що основою добробуту держави є високоорганізоване та дієве громадянське суспільство.

Громадянське суспільство – це, по-перше, людська спільнота, що перебуває на певній стадії розвитку й охоплює комплекс добровільно сформованих недержавних об'єднань індивідів у різних сферах життєдіяльності суспільства. По-друге, це певна сукупність недержавних відносин у суспільстві – економічних, політичних, соціальних, сімейних, національних, духовних, моральних, релігійних, виробничих, особистих, традицій тощо. По-третє, це сфера самовияву вільних індивідів та їхніх об'єднань, що охороняється законами від прямого втручання та довільної регламентації з боку державної влади [7, с. 124].

Держава здатна значно обмежити життєдіяльність громадянського суспільства, однак зруйнувати його не може, бо останнє є первинним щодо неї. У свою чергу громадянське суспільство також може істотно обмежити функції держави. Наявність громадянського суспільства забезпечують люди, їх особистісна «*активність* – здатність робити суспільно значимі перетворення у світі на базі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури. Проявляється у творчості, вольових актах і спілкуванні. Її інтегральна характеристика – *активна життєва позиція*» [9, с. 309]. Така активність надає громадянам можливість впливати на політику, економіку, суспільство взагалі через різні форми участі в житті країни.

Види участі громадян: голосування на виборах та референдумах – лише одна з форм участі громадян. За певних обставин не меншу, а інколи більшу вагу мають й інші форми. Ці форми поділяють на пасивні й активні.

Пасивні форми участі громадян пов'язані з намаганнями державних урядовців поінформувати громадян про проблеми і плани їхнього

розв'язку, таким є опитування громадської думки – неоціненне джерело інформації.

Активні форми участі громадян в різних країнах варіюються від відкритих зборів у містах до ініціатив у округах і мітингів протесту, серед них: *Міські збори в містах, Громадські слухання, Громадські дорадчі комітети, Референдум, Відкликання* [3, с. 268].

Посилення виховної функції освіти, формування громадянської позиції молодого покоління, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, сім'ї, довкілля є однією із базових складових державної політики в галузі освіти. З огляду на це, важливим і актуальним є концептуальне осмислення нових засад громадянського виховання, визначення його суті, цілей і завдань, обґрунтування ефективних принципів, засобів і методів формування в студентській молоді високих громадянських якостей.

Державна політика у сфері виховання молоді знайшла відображення у Національній Доктрині розвитку освіти, що окреслила головні завдання і напрями та визначила громадянське виховання як вагому складову національного виховання. Зокрема метою державної освітньої політики є «виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [6, с. 4].

Важливою у визначенні стратегії, змісту, принципів, підходів до громадянського виховання молоді є Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності [4, с. 7].

У «Концепції» сформульовані важливі завдання громадянського виховання а саме: формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними особистісними якостями й рисами, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні [4, с. 9].

Громадянське виховання розглядається як органічна складова громадянської освіти. Мета громадянської освіти – сформувати особистість, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю. Основним завданням громадянської освіти є надання особистості системи знань та формування у неї основних вмінь та навичок, активної громадянської позиції.

Мета громадянської освіти – це виховання свідомого, компетентного і відповідального громадянина, який є соціально та політично активною особистістю.

В «Українському педагогічному словнику» зазначено: «Громадянсь-

ке виховання – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна й правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатної виконувати свої обов'язки, в гармонійному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів». А основною метою громадянського виховання є «виховання у людини моральних ідеалів суспільства, почуття любові до Батьківщини, прагнення до миру, потреби в праці на благо суспільства» [2, с. 75].

З цього приводу академік О. Сухомлинська пише, що виховання громадянськості повинно базуватися на національних та загальнолюдських цінностях таких як толерантність, плюралізм, об'єктивність, свобода, терпимість, активність, соціальна солідарність, автономність думки [8, с. 20].

Учені вважають, що метою сучасного українського суспільства є «формування якісно нового – як у національному, так і соціальному плані – громадянина незалежної Української держави... Українське суспільство прагне сформувати таких громадян, завдяки яким Україна посяде гідне місце в світовому співтоваристві» [5, с. 4].

На думку вчених-педагогів, одним із критеріїв і результатів *громадянського виховання* є громадянськість особистості.

Громадянськість – це багатоаспектне поняття і є фундаментальною духовно-моральною якістю, світоглядною характеристикою особистості, що має культурологічні засади [4, с. 9].

На думку І. Бега, громадянськість особистості – досить складне психологічне утворення, а громадянське виховання поєднує у собі кілька різновидів виховання: патріотичне, правове та моральне [1, с. 24].

До громадянських якостей вчені також відносять: любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, *громадянську самосвідомість, громадянську гідність, громадянський обов'язок, громадянську відповідальність, громадянську мужність, громадянську діловитість*, тощо.

У контексті дослідження даної проблеми до якостей громадянина ми відносимо і *громадянську позицію*, ми її виводимо по аналогії з визначення «політична позиція»:

Громадянська позиція – ставлення громадянина до об'єктів, процесів, явищ громадської діяльності, через які суб'єкт виявляє свої ідеали, цінності, інтереси і здійснює власну діяльність у громадській сфері. Громадянська позиція визначає спрямованість вчинків, вибір цілей і засобів їх досягнення, характер ставлення до різноманітних політичних, суспільних явищ тощо.

Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини здійснюється велика робота щодо формування громадянської позиції

майбутніх педагогів, над цією проблемою працює ряд кафедр університету. Однією з таких є кафедра *філософії та суспільствознавства*, яка забезпечує викладання 17 суспільних дисциплін, що суттєво сприяє громадянському вихованню студентів.

У процесі вивчення політології студенти здобувають знання про історію формування громадянського суспільства, його структуру, основні принципи та умови функціонування; про взаємодію громадянського суспільства і держави, про основні типи політичної культури, про поняття «громадянська культура»; про політичну соціалізацію особи, її функції, стадії, етапи; про політичне виховання.

Вивчення курсу «соціології» дає знання про історію формування суспільства, його структуру, соціальні відносини, процеси соціалізації особи, набуття нею певних соціальних ролей, про об'єднання громадян.

Вивчення курсу «філософії» дає знання про філософське осмислення особи і суспільства, насильницьке і ненасильницьке суспільство, свідомість, світогляд індивіда.

Поняття культури, її типології розглядають у курсах «Культурологія», «Українська та зарубіжна культура». Проблеми відносин між людьми розглядаються у курсах «Етика», «Основи етики і естетики».

Більш широко проблема формування громадянської позиції розглядається в межах курсу «Громадянська освіта: основи демократії». Цей курс запропонований саме з метою формування громадянської культури в майбутніх фахівців. Викладачами кафедри розроблено «Шкільний курс «Громадянська освіта: основи демократії» та методика його викладання». Проблеми формування громадянської позиції передбачені в темах ІНДЗ, наприклад: (Вчення Б. Паскаля про людину та її місце у світі. Масова свідомість: закономірності та деформації. Феномен натовпу. Концепція «громадянського суспільства» Т. Гоббса. Громадянське суспільство: основні принципи та умови функціонування).

Декілька років на базі кафедри філософії та суспільствознавства проводився II етап Всеукраїнської студентської олімпіади з політології. Під час Олімпіади були проведені науково-методичні семінари з питань викладання політології у ВНЗ в умовах Болонського процесу, «круглі столи» під час яких визначався рівень політичної культури учасників олімпіади, рівень громадянської активності студентів.

Кафедра бере участь у проекті «Розбудова демократії в Україні» (Канада). В рамках цього проекту викладачі кафедри філософії та суспільствознавства брали участь у семінарах.

Кафедра, також, бере участь у проекті з громадянської освіти «Civic Education – Ukraine» (Громадянська освіта – Україна) (проект TACIS).

Формуванню громадянської позиції майбутніх соціальних педагогів сприяє ряд дисциплін, викладання яких забезпечує кафедра *соціальної педагогіки та історії педагогіки*. У процесі вивчення дисципліни

«Соціальна молодіжна політика» студенти повинні засвоїти: основні засади державної молодіжної політики, її вплив на соціальний розвиток демократичної країни; проблеми молодіжного руху як об'єктивного і суб'єктивного фактору урядової соціальної політики; основні засади державної молодіжної політики у сімейно-побутовій сфері; соціальні проблеми духовного розвитку молоді, її громадянську позицію; соціальні аспекти політико-правового регулювання життєдіяльності молоді; законодавчо-нормативна база профілактики алкоголізму, наркоманії, СНІДу, боротьби зі злочинністю в молодіжному середовищі.

У межах навчальної дисципліни «*Соціальна молодіжна політика*» студенти готують навчальний проект, тематика деяких з них: (Основні моделі державної молодіжної політики: світовий досвід. Найважливіші соціальні проблеми молоді. Сучасний український молодіжний рух. Молодіжний рух у різних країнах світу та Україні. Типи молодіжних організацій в Україні.

Політична орієнтація та електоральна поведінка молоді).

Важливою ланкою у формуванні громадянських цінностей особистості вчителя є навчальна дисципліна «*Основи соціально-правового захисту*» під час вивчення якої студенти аналізують основні законодавчі акти із захисту прав дітей та молоді; знайомляться зі змістом законів, що стосуються реалізації прав та інтересів молоді; виявляють механізми формування правосвідомості.

Під час вивчення дисциплін: «*Теорія виховання*» та «*Методика виховної роботи*» розглядаються питання громадянської освіти та громадянського виховання, що підвищує громадянську, політичну, загальну компетентність студентів.

Волонтерський загін студентів факультету соціальної педагогіки та практичної психології є учасником реалізації програми «Родина для дитини», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку, у партнерстві з Міністерством України у справах сім'ї, дітей та молоді (спільно з Міським та районним центрами соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді). В університеті також створено «Студентську соціальну службу».

З метою реалізації нових форм організації наукової діяльності викладачі та студенти мають можливість проходити стажування у зарубіжних навчальних закладах, одним з таких є Європейський колегіум УАМ в Гнезно (Польща).

Вагомий внесок у процес демократизації та розбудови громадянського суспільства здійснює кафедра *історії України*. Кафедра забезпечує викладання 18 дисциплін, серед яких такі, що впливають на формування почуття патріотизму, поваги до своєї історії, народу, культури; що формує світоглядні позиції майбутнього педагога. Ось деякі з них: Історія України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.; Історія України XIX ст.; Історія

України ХХ ст.; Історія держави і права України; Охорона та збереження пам'яток культури та ін..

У студентів формуються основи історичного мислення, універсальні і глибокі знання з вітчизняної історії, виховуються патріотизм й активна позиція розкриваються взаємозв'язки у функціонуванні державних структур (органів влади, судових інстанцій, органів управління тощо) в той чи інший історичний період, правових інститутів, вивчення правової культури українського народу; формуються універсальні знання про державне управління сферою охорони і використання історико-культурної спадщини.

Кафедра *всесвітньої історії та правознавства* забезпечує викладання 38 суспільних дисциплін, які сприяють формуванню світоглядних засад громадянина демократичної, правової держави, якою ми бачимо Україну. У процесі вивчення правознавчих дисциплін студенти здобувають знання з питань виникнення держави і права, вивчають проблеми становлення правової системи України, знайомляться з механізмом захисту прав і свобод людини і громадянина. У студентів формуються вміння та навички користування нормативно-правовими актами, вони вчаться використовувати правові знання у повсякденному житті, виробляють уміння аналізувати суспільно-політичні події. Все це, безумовно, сприяє формуванню громадянської позиції.

Особливе місце у громадянському вихованні в межах університету належить *студентському самоврядуванню* – це самостійна громадська діяльність студентів по реалізації функцій управління вищим навчальним закладом. Робота його поширюється на такі сектори: науковий, соціально-побутовий, сектор прав захисту студентів, інформаційний, спортивно-оздоровчий, культмасовий та профспілковий.

Студентське самоврядування посідає важливе місце у формуванні національної свідомості та активної громадянської позиції майбутнього педагога. У процесі участі студентів в органах самоврядування максимально виявляються і реалізуються творчі здібності студентів, формуються моральні якості, підвищується ініціативність.

В університеті працює «Всеукраїнський науково-методичний центр інноваційних освітніх технологій» на базі якого проводяться семінари-тренінги з розвитку критичного мислення, впровадження інтерактивних технологій для викладачів, аспірантів, студентів. Вміння критично мислити, аналізувати і є запорукою формування громадянської позиції особистості, що сприяє засвоєнню демократичних принципів управління навчальним та виховним процесами.

Отже, таке новоутворення як *громадянськість, громадянська позиція* студента – майбутнього педагога формується у процесі цілеспрямованого системного впливу, в результаті передачі соціально-історичного досвіду, громадянського навчання та громадянського виховання. Така робота є ду-

же важливою у побудові громадянського суспільства, правової, демократичної держави, якою прагне бути Україна. У нашому регіоні це завдання покладається на вищі навчальні педагогічні заклади Черкащини, серед яких: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Зб. н. стат. за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару м. Черкаси, 19–21 травня 1998 року. – С. 23–27.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 75.
3. Демократія: Антологія / Упорядник О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – ХХVІІІ+1108 с. – (Політичні цінності. Вип. 1) (Джозеф Ф. Ціммерман С. 268–274).
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / Наук. творч. колектив: О. Сухомлинська (наук. кер.) та ін. // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
5. Концепція громадянської освіти в Україні: Проект // Педагогічна газета. – 2000. – № 11(77). – С. 4–6.
6. Національна доктрина розвитку освіти: Затв. Указом Президента України від. 17 квітня 2002 р. № 734 // Освіта України. – 23 квітня 2002. – № 33(329). – С. 4–6, 45. Закон України «Про освіту». – К.: Генеза, 1996.
7. Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. / І.Г. Оніщенко, Д.Т. Дзюбко, І.І. Дуднікова та ін.; За заг. ред. К.М. Левківського. – К.: Вища школа, 2003. – 263 с.
8. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості і школа в Україні // Шлях освіти. – 1994. – № 4. – С. 20–25.
9. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. – Х.: Прапор, 2004. – С. 309.